

Az 1849 augusztus 5-i és 6-i nagyszebeni harcok orosz forrás szerint.

I.

A Nagyszeben körül 1849 augusztus 5-én és 6-án vívott harcoknak maig sincs részletes és oknyomozó magyar leírása. Érezhető hiányt vélek tehát pótolhatni azzal, hogy fordításban közlöm J. Oreus orosz ezredes idevágó művének¹ X. fejezetét, a hozzátartozó vázlatokkal együtt. Annyival is inkább szükségesnek látszik ez a fordítás, mert Oreus könyvét eddigelé nagyon kevésbé használták fel magyar hadtörténelíróink.

A két ütközet előzményeire vonatkozóan legyen elég Gyalokay Jenőnek „A segesvári ütközet” című tanulmányára² utalnom, amelyben meg lehet találni a segesvári támadásnak és Bem itt következő utolsó erdélyi hadműveleteinek okszerű összefüggését.

Az események fonalát tehát 1849 augusztus 1-ével vesszük fel.

* * *

A segesvári ütközet utáni napon Dik különítménye a derékhadhoz csatlakozott. Lüders³ csak ennek megérkezését várta, hogy az Udvarhely felé visszavonuló ellenséget nyomon követve, Bem hátába támadhasson, ha az utóbbi megpróbálná megtámadni Clam-Gallas osztrák hadtestét, melynek — Lüders számítása szerint — már Csíkszereda táján kellett lennie. Ezenkívül az osztrák hadtestben lévő orosz csapatokat is magához akarta venni.

Lüderset egy kissé nyugtalanították a Bem Moldvaországba történt betöréséről Erzsébetvárosban kapott első hírek s Clam-Gallastól erre vonatkozóan bővebb felvilágosítást várt.

Augusztus 2-án a Segesvár alatt összegyűlt csapatok⁴ megindultak a Székelyudvarhely felé vivő úton. Már az első éjjelen — Székelykeresztúron — bizonyossá vált, hogy Bem elhagyta

¹ „Az 1849-i magyar háború története.” Szent Pétervár, 1880.

² *Hadtört. Közlemények*: 1932. évf. 187. és k. ll.

³ Lüders Sándor gyalogsági tábornok, az V. orosz hadtest parancsnoka.

⁴ 15 zászlóalj, 8 dzsidás-, 8 kozákszásad, 44 ágyúval. A modlini gyalogezred egy zászlóalját.. a Segesvárnál ejtett foglyokkal, továbbá a sebesültekkel és betegekkel, Nagyszebenbe irányította Lüders.

Segesvárnál szétvert hadát s Marosvásárhelyre sietett, hol hírszerint már 8000 főnyi és 17 ágyúval ellátott különítmény gyűlt össze. Ugyanekkor egy Medgyesről küldött osztrák tisztviselő azt jelentette, hogy Gálfalván⁵ 5000 főnyi magyar csapat többnapos ellátásáról történt rendelkezés. Ezeknek a híreknek hatása alatt, Lüders letett a Székelyudvarhely felé való előnyomulás tervéről és másnap (augusztus 3-án) Erdőszentgyörgyön át Marosvásárhely felé indult, hogy Bemet Marosvásárhelyen megtámadja, egyszersmind pedig Grotenhelm különítményével is összekötetésbe jusson.

Augusztus 3-án este Lüders derékhada, 38 verstnyi menet után,⁶ Kelementelkére, elővédje pedig Balavásárra ért. Innen Marosvásárhely felé hírszerző kozákokat küldött, akik ott a város másik oldalán benyomult s Grotenhelm különítményéhez tartozó kozákokkal találkoztak.

Ugyancsak Grotenhelm különítményétől még akkor éjjel Kelementelkére érkezett a Szentpétervárról parancsokat hozó gróf Heiden kapitány szárnységéd és azt jelentette, hogy Bem augusztus 1-ről 2-re virradóban vonult ki Marosvásárhelyről Gálfalva felé, hogy ott Kemény Farkasnak 4000 főből álló és 12 ágyúval felszerelt különítményével egyesüljön. Ezek a hírek azt bizonyították, hogy Bem Nagyszeben ellen készül, hogy megtámadja és leverje Hasford⁷ otthagytott gyenge különítményét.

Bemet már nem lehetett megelőzni; Lüders tehát azt határozta, hogy a lehető leggyorsabban követi s ahol utóléri, megtámadja és megveri a magyar sereget. Ennek megfelelően augusztus 4-én lefelé indult a Kisküküllő völgyén és még aznap, 36 verstnyi menet után, Gálfalvára érkezett. Itt tudta meg, hogy Bem 3-án korán reggel 13,000 emberrel és 24 ágyúval vonult el onnan Medgyes felé!

Az ellenség tehát majdnem kétnapi menettel volt közelebb Nagyszebenhez, mint mi. Ilyenformán Hasfordot nagy veszély fenyegette s bármiképen is, de segíteni kellett rajta.

Lüders három önként jelentkező kozákot küldött kerülő úton Nagyszebenbe, levélben értesítvén Hasfordot a helyzetről. Egyszersmind arra utasította, hogy ameddig csak lehet, védje a várost, azután pedig Nagytalmácsra vonuljon vissza s ott védekezzék Lüders megérkezéséig, amelyet legkésőbb augusztus 6-án délre várhat. A futárokkal egyszerre, este 9 órakor 5 század kozákot indított a medgyesi úton Nagyszeben felé, azzal a feladattal, hogy a magyar utóvédelmet zaklassák s ezzel Bem haladását is valamennyire lassítsák.

Augusztus 5-én 6 zászlóaljnak, 8 lovasszázadnak és 2

⁵ A Kisküküllő melletti Vámosgálfalva.

⁶ 1 verst = 1066'8 méter.

⁷ Hasford Gusztáv altábornagy, a 15. gyaloghadosztály parancsnoka.

ütegnek⁸ éjfélutáni 1 órakor, 6 zászlóaljnak, 2 kozákszázadnak és 3 ütegnek pedig hajnali három órakor kellett indulnia. A második csoport után, 3 zászlóalj, 1 kozákszázad és egy félüteg fedezete alatt, a lövészeresoszlop és a málha következett. Hogy a gyalogcsapatok könnyebben mozogjanak, borjúikat részint a kiürült eleséges szekerekre, részint a lakosságtól elvett parasztszekerekre rakták.

A Clam-Gallással időközben már összeköttetésbe jutott Grotenhelmnek azt parancsolta Lüders, hogy további rendelkezéséig Marosvásárhelyen maradjon. Clam-Gallas pedig azt a parancsot kapta, hogy maradjon Székelyudvarhelyen s a Székelyföldön állítsa helyre a rendet és a nyugalmat.

II. A nagyszebeni ütközet, 1849 augusztus 5-én.

A következő események megérthetése végett tudnunk kell, mi történt Nagyszebenben, amely újból véres események színhelyévé vált.

Forró honvédezredes különítményének a kelneki katlanban⁹ szenvedett kudarca¹⁰ megnyugtatta a nagyszebeni polgárokat. Abban reménykedtek, hogy a rájuk mért kemény csapás után nem térnek vissza egyhamar a magyarok, annál is kevésbbé, mert nemsokára megjött Lüders segesvári diadalának híre is. Az augusztus 3-án kapott hivatalos értesítés szerint, az oroszok üldözik a Székelyudvarhely felé hátráló Bemet. Ez a hír mind a nagyszebeni orosz csapatokban, mind pedig az ottani lakosságban megerősítette azt a hitet, hogy most már egyik oldalról se fenyegeti őket veszély.

De nyugalomuk nem sokáig tartott, mert már augusztus 3-án este lóhalálában érkezett Nagyszebenbe a medgyesi rendőrfőnök, azzal a jelentéssel, hogy 10,000 főnyi magyar sereg ellátásának előkészítését kérte egy Gálfalváról Medgyesre érkezett magyar csapat. Hasford túlzottnak látta ezt a hírt, de azért rögtön intézkedett, hogy a szükséges felderítés haladéktalanul megkezdődjék.

Afonin kozákhadnagyot egy félszázaddal a medgyesi útra küldötte, a zsitomiri vadászrezred egyik százada pedig Nagycsürt szállotta meg. A kozákok, alighogy Nagyselyket elhagyták, 300 főnyi ellenséges csapatra bukkantak, mely mögött nagy gyalogtömegek és ágyúk voltak észlelhetők. A megtámadott kozákok kénytelenek voltak visszavonulni. Afonin hadnagy le-

⁸ Az orosz ütegek 8 ágyúból állottak s két félütegre (szerintük: osztályra) oszlottak, egy-egy kapitány parancsnoksága alatt.

⁹ Szászsebesestől délre.

¹⁰ Augusztus 1.

vágta egy magyar huszárszázad parancsnokát, de a viadalban maga is megsebesült. A Nagyselykről—Nagycsűrre vivő úton csakhamar erős magyar felderítő osztagok tünedeztek fel.

Augusztus 5-én reggel jelentették előőrseink, hogy körülbelül 14 zászlóaljból és 8 lovasszázadból álló, több mint 20 ágyúval rendelkező ellenség támad Nagyselyk felől. Hasford, ezt hallva, az egész vonatot, a foglyokkal együtt, a Vöröstoronyi-szorosba indította, a pragai gyalogezred két századának fedezete alatt. Ugyanide irányította az előző napon Segesvárról Ujegyházára érkezett betegekéből, sebesültekből és foglyokból álló szállítmányt is. Az utóbbi szállítmányt kísérő két századot Nagyszebenbe rendelte, hogy harc esetén ott alkalmazhassa. A zsitomiri vadászezred III. zászlóalja a vöröstoronyi várnál volt, egy százada pedig a határszéli vesztegelőháznál.

Hasford a nála maradt többi csapatot kivezette a városból, 3 verstnyire észak felé s a nagycsüri dombok elé állott velük, hogy az ellenséget feltartóztassa. Az első vonalba a zsitomiri vadászezred századoszlopba alakult II. és IV. zászlóalja jutott. A II. zászlóalj egyik százada az Öreghegy felénk forduló lejtőjén levő szőlőket szállotta meg. A második vonalat a pragai gyalogezred III. zászlóalja és IV. zászlóaljának 2 százada alkotta, 4 ágyúval. A balszárnyon két nem teljes kozákszázad és az odessai dzsidásezredből Nagyszebenben maradt 40 lovas állott.

Hasford csak jobb hiányában foglalt itt állást. A hely teljesen nyílt s az előtte levő dombokról ágyútűzzel könnyen pásztázható volt s az ellenség mindkét szárnyat megkerülhette. Előbbre azonban nem mehetett kis különítményével Hasford, nehogy a sokkal erősebb ellenség Nagyszebentől elvághassa.¹¹

Az orosz parancsnok főcélja az volt, hogy az ellenséget megállásra, felvonulásra kényszerítse s ezzel a hosszú vonatoszlopnak a Vöröstoronyi-szorosba való visszavonulását biztosítsa. Ha ez megtörtént, akkor már ő is visszavonulhatott Nagyszebenen át Nagytalmácsra, ahol a sokkal előnyösebb térszínviszonyok lehetővé tették, hogy jóval erősebb ellenféllel szemben is megvesse a lábát. Nagyszeben városát nem szándékozott védeni Hasford, mert ehhez nem volt elegendő csapata, azután pedig meg akarta kímélni a várost, a falai között lezajló harc el nem kerülhető súlyos következményeitől.

Délelőtt 11 óraker tünedezett fel a magyar gyalogság és lovasság a velünk szemben emelkedő nagycsüri dombokon. Sűrű csatárláncok következtek, erős tűzharcba elegyedve a 4-én ideküldött zsitomiri vadász-zászlóaljjal, Nagycsürtől mintegy fél

¹¹ Ugyanitt folyt le az 1849 március 11-i ütközet Bem és Szkarjatin között. (*Gyalóka* : Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása, 1849 jan. 31—márc. 28.—73. és k. ll.)

verstnyire. Körülbelül ugyanakkor érkezett Nagycsúrbe az a három kozák, akiket Lüders küldött, mielőbbi segítséggel biztatva Hasfordot. Ezek az ügyes emberek¹² kerülőúton több mint 80 verstnyi útát tettek meg, hogy az ellenséget megelőzzék. Már folyt a lövöldözés, amikor a csatatérre értek; nem sokat gondolkoztak, hanem átvágtattak az ellenség csatárláncán és szerencsésen eljutottak Hasfordhoz s átadták neki a reájuk bízott írást.

A futárok hozta hír alapján az orosz parancsnok nem kételkedett többé benne, hogy magával Bemmel került szembe. Mivel az ellenség igen erősnek mutatkozott, a Nagycsúrben levő zsitomiri vadász zászlóaljunkat a jobbszárnyra vettük vissza. Bem sűrű csatárláncokat tolva maga elé, folytatta a támadást. Tüzérsége, a többi csapatot megelőzve, megszállotta az előtünk levő dombokat s megkezdte a tüzelést. Az ellenség csakhamar elfoglalta az Öreghegy legnagyobb részét s 4 ágyút állított reá. Ugyanakkor a magyar lovasság megpróbálta a balszárnyunkon álló kozákok átkarolását. De, részben az augusztus 1-én a magyaroktól elvett s nekünk most nagyon jó szolgálatot tevő röppentyűvetőkkel, visszavertük. Erre a magyar lovasság, abbahagyva balszárnyunk megtámadását, a magaslatok mögé vonult vissza. Az erős ágyúzás délutáni 2 óráig tartott. Bem nem hozta előbbre gyalogságai, hanem egész lovasságát balszárnyán egyesítve a mi jobbszárnyunkat akarta megkerülni. Ez a lovasság a kakasfalvi útát elhagyva, az Öreghegyről Szenterszébet felé húzódó magaslaton tünt fel. Bem nyilvánvaló szándéka az volt, hogy csapatainkat mostani állásukban lekösse, azután pedig elvágja őket Nagyszebentől. Szerencsére még idejekorán észrevettük a magyar lovasság mozgását s így Hasford, a fenyegető veszedelemet felismerve, elrendelte a jobbszárnyról kezdődő fokozatos visszavonulást. De csak akkor kezdtünk hátrálni, amikor a magyar csapatok, a dombról leereszkedve, utánunk nyomultak. Bem tüzérsége nagyon közeli állásból kezdett löni, de a mi különítményünkben uralkodó példás rendet nem zavarhatta meg. Csapataink lassan, zavartalanul folytatták a visszavonulást. Időközben Ujegyházáról megérkezett a modlini gyalogezred két százada s tüstént parancsot kapott a város megyesi kapujának megszállására. Hatásosabb védelem okából Hasford két ágyút is küldött oda. Ezeknek a fedezete alatt húzódott a városba, a Stolzenberg térre. a 8. üteg, a két kozákszázad, a pragai gyalogezred IV. zászlóaljának két százada és a zsitomiri vadászezred IV. zászlóalja. Ennek az ezrednek I. és II. zászlóalja (két ágyúval) Adlerberg tábornok parancsnoksága alatt, jobbra, a Bürger-ka-

¹² Ivan Poljakov, Nikolaj Potakin és Alexej Burov. Jutalomdíjon kívül, mindahárman megkapták a Szent György—keresztet

pun át jutott a városba. Csapataink azután a városligeten át a Brassai-kapuhoz vonultak. A Medgyesi-kapunál a prágai gyalogezred III. zászlóalja váltotta fel a modlini gyalogezred két századát.

Ez a zászlóalj, miután visszaverte az ellenségnek a Medgyesi-kapu elleni támadását, a többi csapatok mögött szintén visszavonult. Hasford ezt a zászlóaljat, négy ágyúval együtt, Glebov vezérkari alezredes alá rendelte s azt parancsolta neki, hogy a város központjába a Gyuláfehérvári kapun és a Cibinfolyó hídján át vezető utat zárja el.

Eközben ágyúink, lövészeres kocsink és sebesültszállító alkalmatosságaink a Stolzenberg-térről a város főterére, onnan pedig a Brassai-kapun át a város déli széle mögé lettek irányítva. A prágai gyalog- és a zsitomiri vadászezred 2—2 százada volt hozzájuk beosztva. Tőlük jobbra a zsitomiri vadász ezred I. és II. zászlóalja állott, mint utóvéd pedig a zsitomiri vadászezred IV. és a prágai gyalogezred III. zászlóalja verte vissza az utánunk nyomuló ellenséget.

Csapataink nem minden akadály nélkül vonultak át a városon, mert az ellenség minden oldalról reájuk tört. Gyalogságának egy része, 4 ágyúval, a Bürger-kapun át hatolt be s a keleti oldalról, több utcán át, a főterre igyekezett jutni, de valamennyi támadását visszavertük. A prágai gyalogezred III. zászlóalja, mely a különítmény többi csapata mögött tartózkodott, végül szintén parancsot kapott, hogy a Brassói-kapuhoz húzódjék és csapatainknak a városból való kivonulását fedezze. Ennek a zászlóaljnak nehéz volt a helyzete és többször kellett az útját elálló ellenséges csapatokon keresztül törnie. Mindamellet a magyarok csupán egy lövészeres kocsit szákmányolhattak, amelynek lovait lelőtték, azonban a zsitomiri vadászezred, Lüders alezredes vezette IV. zászlóalja ezt is csakhamar visszavette. Ugyanakkor a magyar huszárok egy része Kistorony felől a nyugati külvárosba tört. Az utcákon makacs harc folyt. Az utóvédben levő zászlóaljaink szilárdan helytállottak; mindenképen lassították az ellenség mozgását és vakmerő támadását szuronnal verték vissza.

A prágai gyalogezred III. zászlóalja lépésről-lépésre hátrálva, megállott a több helyen kis kertekkel övezett Brassói-kapunál, a városból visszavonuló különítményünk többi csapatait fedezve.

Ezalatt Hasford, kellő fedezettel, az egész tüzérséget s a visszavonuló csapatokat a Brassói (?) külváros mögött, harcalkozatba fejlődte, azután pedig az utóvédnek is megparancsolta, hogy a várost hagyja el. Az ellenség rendkívül gyorsan vetette magát utánunk s az itt kifejlődött harcban a prágai gyalogezred III. zászlóaljának vitéz parancsnoka — Kovanko alezredes — is elesett.

A város kijáratánál feltünedező magyar gyalogság kibontakozását ágyúink erős kartácstüze sokáig gátolta. Mindamellett veszedelmes dolog lett volna különítményünkkel továbbra is ebben az állásban maradni. Annál is inkább, mivel a városból kijött magyar lovasság balszárnyunkat kezdte fenyegetni. Hasford tehát elrendelte a további visszavonulást, amelyet nagyon kedvezőtlen körülmények között kellett végrehajtanunk. Ugyanis csakhamar kibontakozott Bem egész ereje, 22 ágyút állítva élénk, amelyeknek tüzét mi csak nyolcból viszonzozhatuk, mert négy ágyúnkat — nem lévén már lövészerünk — hátraküldöttük.

Amikor Schellenberg falun vonultunk át, a magyar tüzérség kartácstávolságra vonult fel és hevesen kezdett löni minket. A lovasság megrohanta balszárnyunkat, de a zsitomiri vadászezred IV. zászlóalja, egy kozákszázad támogatásával visszaverte. Ugyanez a zászlóalj a második rohamot is visszaverte, amiben a 8. sz. üteg két ágyújának kartácstüze is támogatta. A kishatárú és máris sokat veszített különítmény helyzete mindazonáltal válságos maradt. A lapos és nyílt térszínen nem volt semmi támaszpont; szemben a magyar tüzérség, oldalról pedig a magyar lovasság szüntelenül támadott. Csak Nagyszébenből 8 verstnyire, Veszlény előtt, kezdődött az alkalmasabb térszín, ahol már dombok s a nyugati oldalon kisebb erdők is vannak. A magyar lovasság itt támadta meg utóljára jobbszárnyunkat, de a zsitomiri vadászezred I. és a prágai vadászezred III. zászlóalja ezúttal is visszaverte.

Már teljesen besötétedett, mire különítményünk elhagyta Vesztenyt. Az ellenség megszüntette a lövöldözést, de amidőn a felkelő hold valamennyire megvilágította a tájat, újból ágyúzni kezdett. Hasford néhány percig pihentette a csapatait, azután pedig folytatta a visszavonulást Nagytalmácsra, ahova éjjeli 11 órakor ért a különítmény, s ott állást foglalt. A magyarok Vesztenyen túl nem üldöztek minket, hanem a falu mindkét oldalán állást foglaltak, egy osztagot pedig a hereldsauski (?)¹³ hágóra küldöttek.

Ha meggondoljuk, milyen nehéz taktikai feladat a sokkal erősebb és vitézül harcoló ellenség elől, kedvezőtlen térszínviszonyok között szükségessé váló visszavonulás, akkor a nagyszebeni orosz különítmény itt leírt harcait a mintaszerű hadműveletek közé kell sorolnunk. A parancsnok kellő időben kiadott mesteri intézkedéseinek kívül, csakis a csapatok rendkívüli szívóssága és a nehéz helyzethez való alkalmazkodó képessége tette lehetővé a visszavonulást. Még a városon át harcolva végrehajtott visszavonulás is, minden nagyobb zavarodás nélkül zajlott le.

¹³ Alkalmasint Gierelsau (Fenyőfalva) lesz.

Az ütközet, megszakítás nélkül, 11 óra hosszáig tartott. Vesztésünk: halottakban 2 tiszt és 74 főnyi legénység, sebesültekben 12 tiszt és 217 főnyi legénység; 36 ember az utcai harcban nyomtalanul eltűnt. Az egész veszteség tehát 351 főre rugott. A vonatból csak 10, kétszersülttel és zabbal megrakott ökrösszekeket vesztettünk; ezeket tengelytörés miatt az útfélen kellett hagynunk.

A város szűk utcáin rendkívül nagy volt a torlódás, amelyet még fokoztak a nagyszebeni polgárság rendetlenül menekülő szekerei is.

Csapatainknak a városon való keresztülvonulása alkalmával már majdnem minden házon magyar zászló lengett. Ez a cégér minduntalan változott, aszerint, hogy pillanatnyilag melyik fél kerekedett felül. De a lakosság egy része még nyomatékosabban is tanujelét adta annak, hogy a magyar párthoz szít, azzal, hogy az ablakokból a mieinkre lövöldözött. De a polgárság legnagyobb része őszintén sajnálta csapataink távozását. Voltak közöttük olyanok is, akik megmutatták a városból kivezető legrövidebb utcákat és az ellenség hirtelen történt felbukkanását is jelentették.

A magyar csapatok átvonulása közben, Bem néhány percre megállapodott a szállásául kijelölt háznál, amelyben addig Lüders lakott. Itt a város küldöttsége jelentkezett nála, de Bem nagyon ridegen fogadta. „Uraim” — szakította félbe már első szavainál a szónokot — „önök nagyon csúnyán viselkedtek, mert az oroszoknak örömeiket fejezték ki s vendégszeretetüket és szolgálatukat ajánlották fel nekik. A helyzet megváltozik. Most nincs időm önökkel csevegni. Kiszorítom az oroszokat Oláhországba, de hamarosan visszajövök s akkorára 2 millió forint hadisarcot készítsenek elő.”

Eközben mindegyre sűrűbben szállingóztak már a Lüders közeledéséről szóló hírek, de az éjjel 10 óraker Nagyszebenbe visszatért Bem nem hitt nekik. Makacsul ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy ezt az oktan riadalmat a mindenféle feltűnedező kozákosztagok okozzák. Bem meggyőződése szerint, Lüders augusztus 7-e előtt nem érkezhetik Nagyszeben alá, addig pedig még sok mindent lehet csinálni. Ez a vélekedés nem volt egészen alaptalan, mert valóban bajos volt elhinni azt a gyorsaságot, amellyel a mi főerőnk Nagyszebenig jutott.

Bem a hosszú úttól és harctól fáradtan lefeküdt, de környezete folyton riasztgatta a Lüders közeledéséről szóló újabb meg újabb hírekkel. Bem azonban annyira meg volt győződve a vész hírek alaptalanságáról, hogy másnapra Hasford újbólvaló megtámadására is megtette az intézkedéseket.

Az utóbbi a nagytalmácsi erős állás védelmére készült, de számolt azzal a lehetőséggel is, hogy szükség esetén Boi-

cára vonul vissza, nehogy Bem, Nagydisznódon és Nagytalmácson át, balról megkerülhesse. Lüders érkezését délre várta s addig mindenképen helyt akart állani.

Hasfordnak életkérdés volt, hogy Lüders még idejekorán megsegítse; már pedig a Gálfalva és Nagyszeben közötti 74 verstnyi úton temérdek, előre nem látható akadály bukkanhatott fel. A lezajlott ütközet ugyan meggyőzhette róla Hasfordot, hogy csapatai a Vöröstoronynál¹⁴ állást foglalva is a lehetőség határáig harcoltak volna, de a nagy veszteséget nem lehetett volna kikerülni, mert Bem erős tüzérsége máris nagyon meggyöngítette az orosz csapatokat, a környező magaslatok pedig teljesen uralkodtak a Boica melletti álláson. A visszavonulásra csupán egy út — a Vöröstoronyi-szoros — kínálkozott, ez pedig tele volt az orosz különítmény vonatával. A hegyi ösvényeken át végrehajtott megkerüléssel könnyen meg lehetett volna a vonatot állítani s ezzel a különítmény előt is bezárult volna az egérút.

Hasfordnak nem volt más választása, mint kitarítani a Vöröstoronyi szoros bejárata előtt. Ennélfogva augusztus 6-án már korán reggel Nagytalmács mellett állást keresett s a magaslatokra ágyúkat állított. De a hajnali órák hiábavaló várakozással teltek el. A nap már magosan járt az égen, azonban az ellenség nem mozdult Veszteny mellől. Bem tétlenségéből arra lehetett következtetni, hogy másfelé fordult a figyelmé. Végre reggel 8 órakor Nagyszeben felől ágyúszó hallatszott, az erdélyi hadjáratban olyan nagy következményű ütközet első hírnökeként.

III. A nagycsúri ütközet¹⁵ 1849 augusztus 6-án.

A kiadott rendelkezések értelmében, augusztus 5-ének első óráiban indultak el Lüders csapatai Gálfalváról, még pedig az elővéd 1 órakor, a derékhad 3 órakor. A menet már kezdettől fogva nagy nehézségekbe ütközött, mert az egész éjjelen át zuhogott eső annyira feláztatta az utat, hogy a tüzérséggel és a vonattal csak a legnagyobb ügyel-bajjal lehetett a Kis- és Nagyküüllő közötti hegyeken átkelni. Bárha a felkelő nap csakhamar felszárította az utat, a sereg csak délben érte el, 29 verstnyi út után Medgyest. Itt megpihentek és kását főztek, de az étel csak kevés embernek kellett, mert legtöbben rögtön lefeküdtek. Lüders négy órai pihenőt adott csapatainak, de a ka-

¹⁴ Boicától délre.

¹⁵ Ezen a néven említik hadtörténetíróink — nyilván az előbbítől való megkülönböztetésül — ezt az ütközetet, mely Nagycsúrnél kezdődött ugyan, de Kistoronynál végződött.

lonák már korábban készen állottak, mondván: „Sokáig állotunk, meg kellene már indulnunk, hogy Nagyszebenben mielőbb megsegíthessük a mieinket, mert azok ott kevesen vannak.”

24 verstnyi menet után, különítményünk éle éjjel 11 órakor Nagyselykig jutott, hova a derékhad csak augusztus 6-án, hajnali 4 órákor érkezett.

Hogy csapatainknak ezt a frissességét kellően méltányolhassuk, megemlítjük, hogy az erőltetett menet már Székelykeresztúron elkezdődött. Augusztus 3-án, 38 verstnyi menettel, Kelementelkéig jutottak, augusztus 4-én Gálfalváig 36 verstet, 5-én Nagyselykig 44 verstet, s onnan Nagyszebenig még 30 verstet haladtak, vagyis három nap alatt 148 verstnyi útát jártak meg.

Természetes, hogy ilyen emberfeletti erőfeszítést csak olyan parancsnok követelhet csapataitól, akiről tudják, hogy ha lehet inkább kíméli, mint szükségtelenül hajszolja őket. Lüders teljes mértékben bírta csapatainak bizalmát és szeretetét, de most — a népszerű parancsnokhoz való ragaszkodáson kívül — az az erős tudat is áthatotta a katonákat, hogy ameddig csak bírják, menni kell, mert honfitársaikat kell a veszélyből megmenteniök.

Amikor Lüders Nagyselykre érkezett, csakhamar azt a hírt kapta Szkobelew kozákfőhadnagytól, hogy a nagyszebeni orosz különítmény, szívós harc után, a város mögé vonult vissza. Sürgős volt tehát, hogy Bem figyelme Hasfordról elterelődjék, de mivel a gyalogságnak feltétlenül pihennie kellett, Lüders éjfélutáni 1 órakor Demidov tábornokot küldötte előre az odeszszai dzsidásezreddel és 4 lovaságyúval. Tudjuk, hogy egy kozákezredet még Gálfalváról azzal az útasítással küldött előre a hadtestparancsnok, hogy Bem utóvédjét zaklassa. A kozákok augusztus 4-ről 5-re virradóban Medgyesig jutottak s a város határában utólért 400 főnyi magyar gyalogságot széverték, utóvédjének kellő megerősítésére kényszerítve ezzel Bemet. Másnap Szelindekig hatoltak, de látva, hogy a nagycsűri magaslatokat jókora ellenség szállotta már meg, visszahúzódtak Szelindek mögé s ott várták be a dzsidásokat, hogy azokkal egyesülten Nagycsűrre nyomuljanak. Mivel azonban a faluban is magyar csapatok voltak, a dzsidások és kozákok valamivel a falu előtt állottak meg.

Lüders elővédje augusztus 6-án reggel 3 órakor indult el Nagyselykről. Szelindekre érve, már lövöldözés hallatszott Nagycsűr felől, mire Engelhardt tábornok, az elővéd parancsnoka, előre sietett a lovassághoz. Az utóbbi a Nagycsűrön uralkodó dombokon helyezkedett el s az ellenség nagyobb gyaloglőmeget vont vele szemben össze.

Az a jelentés, hogy a kozákok nyomában dzsidások is bukkantak fel, nagyon meglepte Bemet, de még erre a hírre

I. ábra. A nagycsűrői ütközet. A helyzet a harc kezdetén. (1 : 19,000)

se állott el attól a meggyőződésétől, hogy Lüders aznap még nem érkezhetik meg Hasford segítségére. Ugy vélte, hogy lovasságunk messzire megelőzheti többi csapatainkat, de jelenléte nem akadályozhatja őt meg eredeti tervének végrehajtásában.

De csakhamar új hírmondó érkezett, azzal a jelentéssel, hogy orosz gyalogság is kezd mutatkozni. Most már nem volt semmi kétség s Bemnek vagy az északról közeledő veszély elhárítására kellett gondolnia, vagy pedig Szerdahelyen és Szászsebesen át a Maros völgyébe vonulnia s az ottlevő csapatokkal egyesülnie. Ámde Bem nem volt az az ember, aki — kivált győzelmes ütközet után — kitért volna a veszély elől.

Talán arra is számított, hogy a tegnapi diadal annyira fokozta csapatainak harcikedvét, hogy most már Lüders derékhadával is megmérkőzhetik. Ellenben, gyors visszavonulása esetén, rosszul fegyelmezett katonáinak legalább is fele szétzaladt volna. Egyik vagy másik oknál fogva azt határozta tehát, hogy szembeszáll Nagycsűr felől mutatkozó csapatainkkal. A falu mellett hagyott osztagnak megparancsolta, hogy a lovasságunk által megszállott magaslatok lejtőin helyezkedjék el. A Vesztyénnél álló derékhad pedig Nagyszébenbe vonult vissza, a Hasford feltartóztatására szánt rész kivételével.

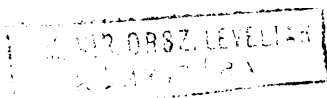
Bem most — akarva, nem akarva — abban az állásban fogadott minket, amelyben az előző napon Hasford különiténye állott. Ő ugyan egy kissé előbbre vonult, de ebből nem sok hasznot látott, mert az uralkodó állások legnagyobb része a mi kezünkben volt.

A nagycsüri dombok lejtőin két üteget állított fel Bem; mindenik 4—4 ágyúból állott, megfelelő gyalogság fedezete alatt.¹⁶ Nagycsürt is gyalogsággal támogatott üteg (4 ágyú) szállotta meg. A magyar csapatok nagyobb része, tüzérséggel együtt, a magaslatok mögött még tartalékban volt.

Reggel 8 órakor érkezett előreküldött lovasságunkhoz a mi elővédünk gyalogsága, amelynél Lüders is tartózkodott, s a magyarok állásának szemügyre vétele után, nyomban megparancsolta, hogy a csapatok harci alakzatba fejlődjenek. A már állásban levő fél lovasütegen kívül, még a 4. sz. nehézüteg fele is felvonult; a 6. sz. üteg fele pedig a jobbszárnyunkon levő különálló magaslaton helyezkedett el.

Többi csapatunk egyelőre a tüzérségünk megszállotta magaslatok mögött, abban a völgyben volt, amelyen a nagycsüri országút visz át, elrejtve az ellenség szeme elől, úgy hogy csak 12 ágyúnk csőtorkolatát láthatta. Az elővédből a lublini vadászrezred II. zászlóaljja az állásban levő ütegeket fedezte az I. zászlóalj pedig, századoszlopba fejlődve, Nagycsűrbe eresz-

¹⁶ 1. ábra. — Az ott látható falu Nagycsűr, délkeleti oldalán az Öreghegy látszik. A magyar csapatjelzések vonalkázva vannak.

kedett le s a falut megszállva tartó ellenséggel tűzharcba elegyedett. A második vonalat a lublini vadászrezred III. és IV. zászlóalja alkotta egy félüteggel együtt. A prágai gyalogrezred egy zászlóalja jobbra tolódott, hogy a 6. sz. félüteg fedezetéül szolgáljon; másik zászlóalja pedig, ugyanazon üteg másik felével és két árkász-századdal együtt, tartalékban maradt.

A magyar tüzérség reggeli fél kilenc óraker kezdett löni. Csakhamar általános ágyúzás kezdődött, amelyben a mi tüzérségünk nemcsak a térszínviszonyok, hanem az ágyúk öble dolgában is, előnyben volt.¹⁷ Az ellenség minden csapata úgyszólván a markunkban volt és bárha többször cseréltek állást, valamennyi lövésünk célba talált. Nemov ezredes, a 4. nehéz üteg parancsnoka, nagyon ügyesen dolgozott; ő maga jelölte meg mindig pontosan a célt s ágyúgolyói mindig oda estek, ahova szánta őket. Így azután a mi 12 ágyúnk szemmel láthatóan nagy veszteséget okozott a magyaroknak. Ők ellenben nagyon rosszul, vagy a domb oldalába, vagy a mi csapataink háta mögé löttek. Ennek tudható be, hogy a kétórás ágyúharcban mindössze egy halottat vesztettünk.

A magyarok egynehány ágyúját szétlőttük, úgy hogy hozzánk legközelebb álló ütegük kénytelen volt elhallgatni. De ezalatt az ellenség Nagyszebenből egyre újabb erősítéseket kapott. Az öreghegyi szőlők felett két erős oszlop tűnt fel. Egyikük a balszárnyunk előtti magaslatra állott, ahonnan egész vonalunkat láthatta, a völgyben levő csapatokkal együtt. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy Veszvényből nagyobbszámú ellenség közeledik Nagyszebenhez.

Engelhardt tábornok alkalmasint úgy ítélte meg a helyzetet, hogy az előttünk álló magyar csapatokat máris eléggé megpuhította az ágyútűz; ennél fogva azt kérdezte a hadtestparancsnoktól, hogy nem kívánja-e az ellenség megrohanását?

„Várjon — válaszolta Lüders — hadd jöjjenek közelébb a magyarok. Idecsaltuk őket Hasford elöl s ez volt a földolog. Most várjunk, míg minden nem tisztázódott. Míg a helyzet meg nem érett, nem kerülhet rohamra a sor.”

Bemnek bizonyára sok áldozatába került ez a velünk való merész szembeszállása. Lüders nem kételkedett a sikerben s hogy az ellenségnek döntő vereséget okozzon, minél több magyar csapatnak akart időt és alkalmat adni arra, hogy állásainkat megközelítse s ezért nem mozdult a helyéből. A lovas félüteggel megerősített egész lovasságot a jobbszárnyon egyesítette, hogy onnan a lapályra leereszkedve, megkerülhesse és megrohanhassa az ellenség balszárnyát. A lovassággal együtt távozott lovas félüteget a 6. könnyű üteg 4 ágyúja váltotta fel.

¹⁷ Az oroszoknak 6- és 12-fontos, Bemnek azonban csak 3- és 6-fontos ágyúi voltak.

A Nagycsürt támadó lublini vadászrezred I. zászlóalját most már ugyanennek az ezrednek III. zászlóalja is támogatta. A magyarok nem bírtak ellenállni gyalogságunk elszánt támadásának s nemcsak a falut ürítették ki, hanem a nagycsüri magaslat lábánál az országúton állott ütegüket is hátrább vonták.

Derékhadunk¹⁸ délelőtt 10 órakerkezett s egyelőre tartalékként állott meg a nagycsüri országúton. Két órával későbbben az egész vonat is megérkezett, a modlini gyalogrezred két zászlóaljának, 2 árkász-századnak és a 3. könnyű üteg egyik felének fedezete alatt.

Lüders, az általános támadás megkezdése előtt, azt parancsolta a pragai gyalogrezred I. zászlóaljának, hogy 2 ágyúval együtt vonuljon az állásunk felett uralkodó Öreghegyre és tisztítsa meg az ellenségtől. De még mielőtt ezt a parancsot végrehajthatták volna, bekövetkezett a döntő pillanat.

Bem, a Vesztényből Nagyszébenbe érkező csapatokat is magához véve, állásunk megtámadására adott parancsot. Lüders csak erre várt. Utasította Demidov tábornokot, hogy az odessai dzsidás ezreddel,¹⁹ az 1. doni kozákezred 5 századával és a lovas félüteggel szálljon alá a lapályra és rohanja meg az ellenség balszárnyát. Ugyanekkor a magyar jobbszárny megkerülésére két kozákszázadot küldött, a lublini vadász- és a pragai gyalogrezred zászlóaljai pedig, a dombról gyorsan leereszkedve, szembetámadták az ellenség állását.

Ez az egyszerre végrehajtott nyomatékos támadás előbb megállásra, majd hátrálásra kényszerítette a magyarokat. De ez a visszavonulás nem ment simán, mert mindkét oldalról dzsidások és kozákok támadták meg őket, fényesen sikerült rohammal.

A magyar balszárny megkerülésére küldött lovasságunknak miután a nagycsüri cserjésből kijutott, magas kukoricásokon kellett áthatolnia, amelyben lövészek rejtöztek. Ezeknek és egy magyar üteg kartácstüzének ellenére is sikerült dzsidásainknak harchoz fejlődniök s a kozákokkal vállvetve a legközelebbi ellenséges oszlopra rohanniök. A magyarok azonban gyorsan négyszöget alakítottak s 2 ágyút is elhelyeztek benne. A gyors kartácstüz egy pillanatra megállította a dzsidásokat; de csakhamar magukhoz tértek s Mihailovski főhadnagynak, a 2. század parancsnokának példáján felbuzdulva, betörték a négyszögbe s a két ágyút elfoglalták. Karabcsevszki, ugyanannak a századnak hadnagya, másik két ágyút vett észre, amelyet szintén egy gyalog csapat fedezett. Szakaszával reávetette magát és mindkét ágyút hatalmába kerítette.

¹⁸ A zamosci vadászrezred (4 zászlóalj), a modlini gyalogrezred egy zászlóalja és az 5. lövész-zászlóalj, 20 ágyúval.

¹⁹ 8 század.

Ugyanakkor Blum alezredes a 3. és 4. dzsidásszázaddal és a fél lovasüteggel balra tartott és az országutra kiérve, egy másik magyar négyszögre vetette magát,²⁰ amely erős tüzeléssel fogadta lovasainkat. Dekonszki kapitány, a lovas félüteg parancsnoka, a dzsidásokat megelőzve, puskalövésnyire közelítette meg és kartáccsal árasztotta el a négyszöget. A dzsidások reákövetkezett rohama teljes sikerrel járt; a négyszög megsemmisült s a két ágyú a mienk lett.

A két dzsidásszázad és a félüteg az országuTON továbbhatolva, újabb ellenséges oszlopba ütdött. Dekonski kapitány megismételte előbbi műveletét, de alig hogy az ágyúkat lekapcsoltatta, az egész magyar oszlop térdre esett és kegyelmet kért. Szerencsétlenségére ugyanakkor kozákok törtek reá a másik oldalukról s nem bírván megállítani lovaikat, belerohantak a megadásra kész tömegbe. A harc természetesen nagyon rövid volt és a magyarok teljes szétszórásával végződött.

Ezalatt a magyar jobbszárny ellen küldött két kozákszázad szintén sikeres rohamot hajtott végre. Ezek is betörték az ellenség egyik gyalogoszlopába és 3 ágyút zsákmányoltak.

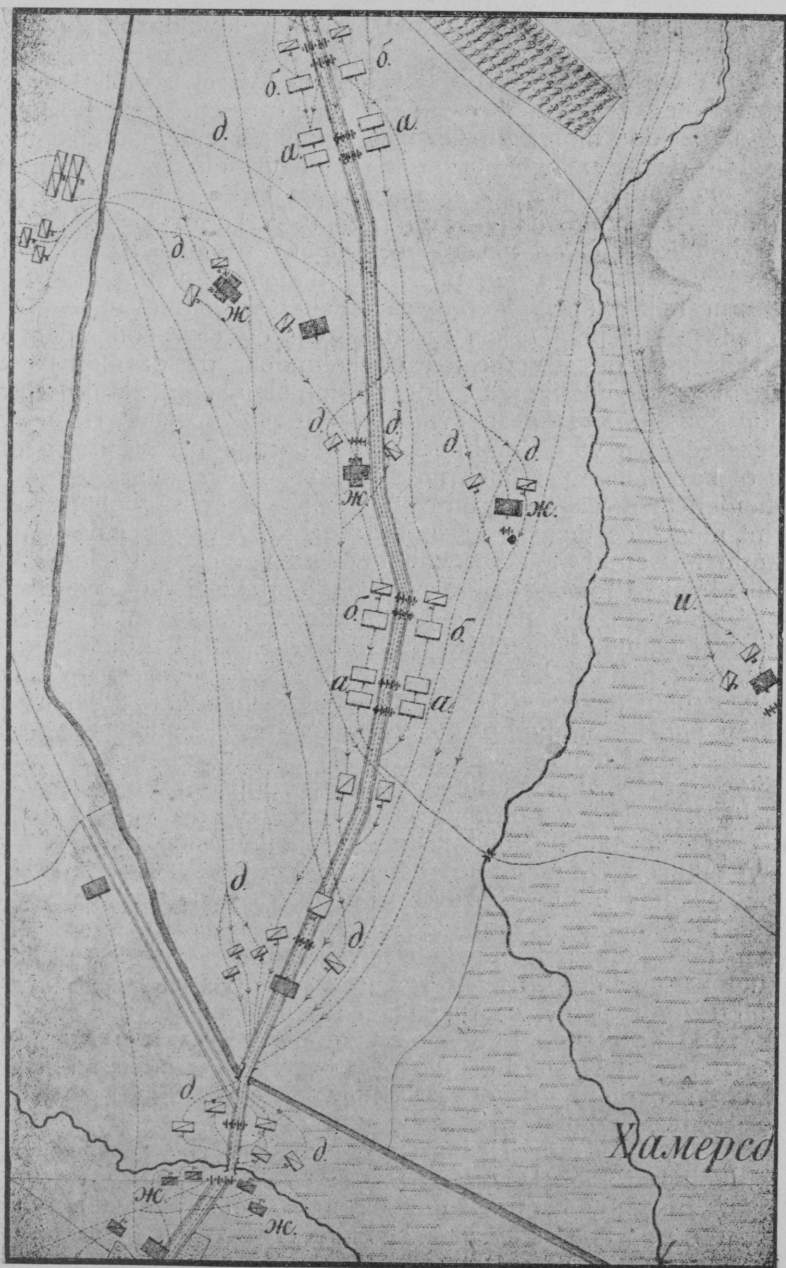
A dzsidások, kozákok és lovastüzek merész támadásának döntő következményei lettek: nem telt bele egy negyedóra s a magyarok visszavonulása máris rendetlen futássá fajult. Szertelen félelem szállotta meg őket, amiben a dombokról leszálló gyalogságunknak is volt része. A lublini vadászrezd, a prágai gyalogrezd két zászlóalja, a 4. nehéz és a 7. könnyű üteggel, rendkívül gyorsan ereszkedett le a magaslatról és harcalkzatba fejlődve folytatta az előnyomulást. Helyüket a tartalékban levő gyalogság foglalta el.

Üldöző lovasságunk Nagyszében közelébe jutott, ahonnan újabb ellenséges oszlopok vonultak ki. Ezek egyike (4 ágyúval) a város északi oldalán folyó patak partját és hídját szállotta meg. Ezen a patakon a lovasság csak ügyel-bajjal tudott volna átgázolni. A másik oszlop a „medgyesi külváros” kertkerítései mögé lövészeket bujtatott, akik heves puskatüzzel fogadták lovasainkat. Lovas félütegünk itt is az ellenséghez igen közel vonult fel s a magyar gyalogságot és tüzéséget kartáccsal árasztva el, megtisztította a dzsidások útját. Erre az utóbbiak átrohantak a hídon és három ágyút zsákmányoltak.

Blum alezredes két dzsidás és egy kozák századdal teljesen szétszórta a híd közelében állott magyar osztagokat. Az 1. dzsidásszázad, a városba vele együtt behatoló lovas félüteg támogatásával, a Stolzenberg-térig hatolt s az annak bejáratánál állott magyar gyalogságot szétugrasztotta s a téren elhelyezett többi csapat között is nagy kavarodást okozott. Ezek egy része a gyulafehérvári kapu felé futott, más része pedig a szom-

²⁰ 2. ábra.

2. ábra. A magyar hadtest visszavonulása Nagycsúrról Nagyszebenbe
(1 : 19,000)

szédos házakba és kertekbe húzódva lövöldözött lovasságunkra.

A városba hatolt dzsidások Bem törzsét is utólérték s ekkor a magyar vezér is csaknem foglyul esett. Egy Logvinov nevű dzsidás már Bem kezét is elkapta s lerántotta őt a nyeregből, de az ottlevő huszárok rögtön levágták a dzsidást.

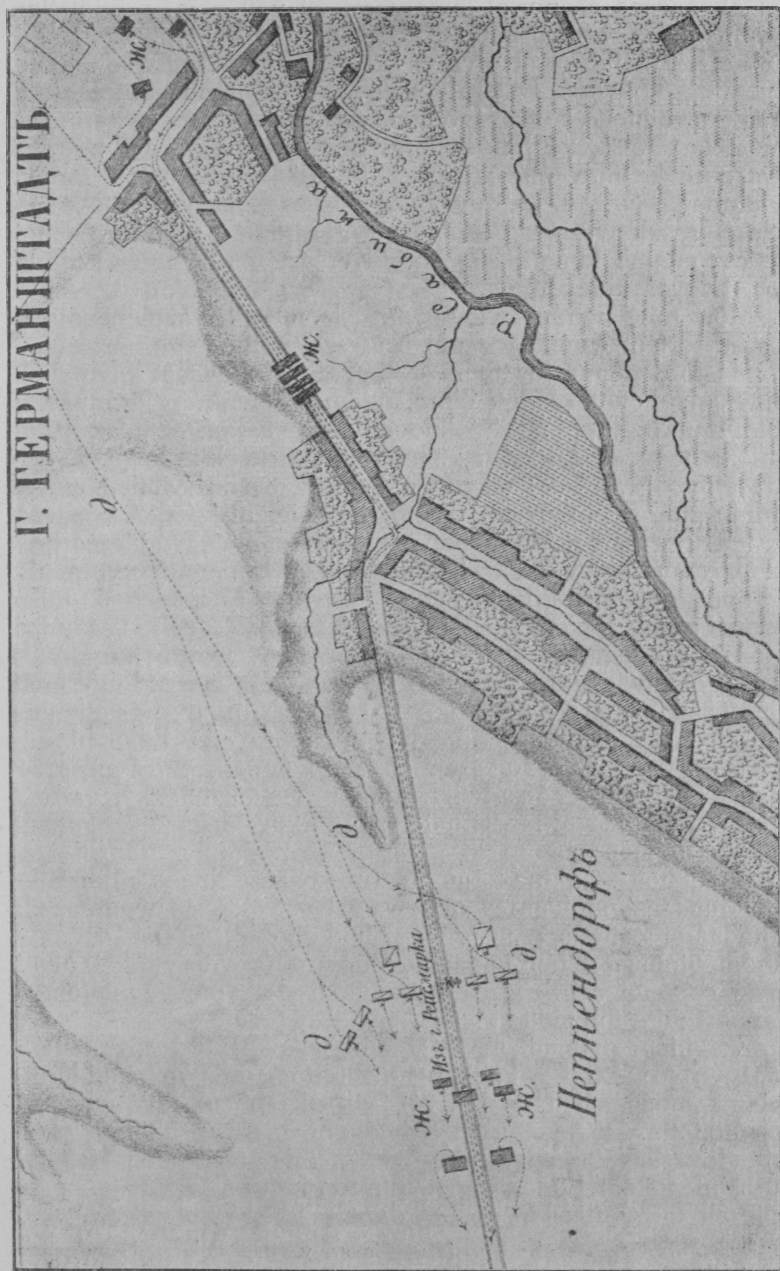
Ezalatt Lüders, az ellenség teljes megsemmisítésére törekedvén, egyremásra küldötte a parancsokat a lovasságnak, hogy ne hatoljon mélyen a városba, hanem vágja el a magyarok egyetlen lehetséges egérújtját, a gyulafehérvári utat. Ennek a parancsnak gyors végrehajtása érdekében, a hadtest vezérkari főnöke — Nepokojsicki ezredes — is előrelovagolt s nem kis fáradsággal összeszedte a szertekalandozó dzsidásokat és kózákat. Ugyanakkor az elővédcsapatoknál tartózkodó Daragn vezérkari ezredesnek megparancsolta, hogy a gyalogságot vezesse át a városon. Engelhardt tábornok pedig azt a parancsot kapta, hogy lizsáítsa meg Nagyszebent a magyaroktól és menjen ki a vesztenyi útra, amelyen, a lakosság állítása szerint, még erős magyar oszlopok vannak. A lovasságnál tartózkodó Mazaraki vezérkari főhadnagyra pedig az a feladat hárult, hogy a lovasságot a gyulafehérvári országútra vezesse.

A gyalogság élén haladó lublini vadászvezred, a 4. nehéz üteggel együtt, behatolt a városba. Lövészeket küldött maga elé, akik a házakban és kertekben maradt magyarokat kiverték, azután az ezred is bevonult Nagyszebenbe. A Stolzenberg-téren álló kaszárnyából puskatűz fogadta csapatainkat, de az ellenállás itt nem volt hosszú. Az I. zászlóalj betörte a kaszárnya kapuját s benyomult az épületbe, mire az ottlevő, körülbelül 150 főnyi védőcsapat letette a fegyvert.

Gyalogságunk folytatta menetét a teljesen kihaltnak látszó városon át. Az utolsó két nap eseményeitől megfélemlített lakosok nagyobbára házaikba bujtak, de egyesek jelentkeztek Engelhardtnál s megmutatták, hogy hol rejtőznek még egyes magyar osztagok. Ezeknek összefogdosására kisebb osztagokat küldött Engelhardt, tisztek vezetése alatt. Csapataink harcalakzatba vonul'ak fel, de mert ellenség nem mutatkozott, a tábornok parancsot kért Lüderstől. Az utóbbi, még eddig nem kapván jelentést Hasfordtól, megparancsolta Engelhardtnak, hogy azonnal nyomuljon előre Veszteny felé és létesítsen összekötést Hasforddal.

Veszteny előtt Hasford kozákjaival találkoztak a mi elővédünk kozákjai. Ugyanis a Vesztenynél hagyott magyar csapatok, megtudva, hogy Lüders Nagyszebent elfoglalta, egy erdei úton és Szecselen át a Gyulafehérvárra menő országútra vonultak vissza, de az utóbbi napok túlságos erőfeszítése következtében kifáradt csapataink nem üldözhatték őket ezen az úton.

Ezalatt a város megkerülésére utasított lovasság Kisto-

3. ábra. Az utolsó harc Kistarcsánál (1 : 19.000)

ronynál kiért a gyulafehérvári országútra²¹ s itt utólért egy 3000 főnyi ellenséges csoportot, amelyben ott volt a még érintetlen lengyel-legio is. Lovasságunk, közrefogva a lovas félüteget, két vonalba fejlődött. Az első vonal balszárnyán a dzsidások, jobbszárnyán a kozákok voltak. Az ellenség sűrű puskatüze csakhamar megállította lovasságunkat, de a lovastüzérség kartácsai is megtették a kellő hatást, úgy hogy a magyarok hátrálni kényszerültek, mire a dzsidások oldalukba és hátukba törtek. Sok embert levágtak és egy zászlót is zsákmányoltak. Az üldözés Keresztényszigetig tartott s csak Lüders parancsára szűnt meg, csapataink kiherültsége és a Keresztényszigetnél kezdődő erdős, hegyes vidék miatt.

Most még néhány szóval arról is meg kell emlékeznünk, hogy mi történt ezen a napon Nagyszebenről délre.

Hasford augusztus 6-ának hajnalán, a Cibin-folyó balpartján kozákokat küldött előre, akiknek Hermány irányában kerülőúton Nagycsűr és Szelindek között kellett az országútra kiérniök, hogy ott Lüdersnek, ha nem is derékhadával, de legalább elővédjével találkozzanak. Ez az osztag vitte magával az augusztus 5-i ütközetről szóló rövid jelentést is. A kozákok nem tértek vissza s időközben egyre erősebb ágyúdörgés hallatszott Nagyszeben felől. Hasford — bár Lüderstől semmi hírt se kapott — azt következtette hogy a Nagyszeben túlsó oldalán harcba keveredett ellenség kénytelen volt veszényi csoportját gyöngíteni. Ezért azt határozta, hogy 5 zászlóaljjal és 8 ágyúval előrenyomul. Veszény előtt az erdőből jövő két paraszttal találkozott, akik azt állították, hogy erős ellenséges oszlop tart Nagydisznódról Nagytalmács felé. Ez a hír nagyon meglepte Hasfordot s ennek alapján nem akart messzire távozni Nagytalmácstól, amely mögött, a sebesültekkel és foglyokkal együtt, az egész vonat tartózkodott. Megszüntette tehát az előnyomulást.

Lüderstől — akihez egy újabb kozákosztagot küldött — semmi hírt se kapott s így a helyzet tisztázása és a parasztok vallomásának ellenőrzése végett, felderítőket küldött a nagydisznódi útra. Ezek azt jelentették, hogy a Nagydisznódnál állott magyar csapatok, a Szecselen átmenő erdei úton, a gyulafehérvári országútra húzódtak.

Ezaladt a gyöngye ellenség elhagyta Hasford közeledtére Veszényt, de a falun kívül meg akarta akadályozni különítményünk mozgását. Négy ágyút vitt állásba és lovasságát is előre indította. De nem tudott helytállani, mert ágyútűzünk szét-szórta lovasságát s egyik ágyúja is tönkrement. Közvetlenül ezután megjelent Lüders egyik hírmondója és jelentette, hogy a teljesen megvert ellenség Szerdahely felé vonul vissza.

²¹ 3. ábra. Az itt ábrázolt falu Kistorony, tőle keletre Nagyszeben vége látszik.

Hasford erre újból megindította zászlóaljait, mire az ellenséges csapatok a kozákok elől balfelé kitérve, visszavonultak s csakhamar eltűntek az erdős hegyek között. A gyalogság folytatta menetét és délután 2 órakor Lüderssel egyesült.

A harcnak vége volt. A szétvert ellenséges csapatok maradványai a Maros völgyébe vonultak vissza. Bem, aki Segesvár alatt kapott sebetől még mindig szenvedett, közönséges paraszt taligán alig tudott kiszámú kíséretével együtt, a szászsebesi úton elmenekülni.

A nagyszebeni harcok döntő jeletőségűek voltak. A segélyforrásokban annyira gazdag Erdély meghódítását bevégeztetnek lehetett mondani, mert Bem utolsó megbízható csapatainak teljes veresége után, már csak kisebb ellenséges osztagok bolyongottak az országban.

Bem művészi stratégiai sakkhúzásai, amelyek az elmúlt télen olyan kitűnően sikerültek, s amelyektől most is nagy eredményt várt, ezúttal meghiúsultak tehetséges ellenfelének gyors felfogásán és az orosz csapatok hajlíthatatlan energiáján. Az orosz hadtest egyes részeinek kifogástalan együttműködését, a csaknem emberfeletti megerőltetés ellenére is fényes siker koronázta. Ugyanezt mondhatjuk a lovasság és a lovastűzérés gyors és kitűnő működéséről is.

Az ellenség 3 zászlót és 15 ágyút veszített, az utóbbiakhoz való lövészerrel együtt. Elvesztett azonkívül temérdek puskát, több mint ezer halottal. Több mint ezer embert — közöttük 34 tisztet — elfogtunk. A foglyok között volt a magyar hadtest hadbiztosa és Bem egyik segéd tisztje is.

Nekünk mindez aránylag csekély áldozatba került. Veszteségünk halottakban mindössze 13 főnyi légénység, sebesültekben pedig 2 tiszt és 44 főnyi légénység volt. Ez a kis veszteség részben annak tudható be, hogy a magyar tűzérés nagyon rosszul lőtt, részben pedig annak, hogy lovasságunk és lovastűzérésünk elszánt fellépése nem engedte lélekzethez jutni az ellenséget, amely gyalogságunk hatalmas támadása alatt képtelen volt szívósabb ellenállást kifejteni. Legnagyobb része csak arra gondolt, hogy minél gyorsabban meneküljön.

Jellemző, hogy a magyar lovasság működéséről mitse tudunk. Se a mi lovasságunk támadását nem ellensúlyozta, se a magyar gyalogság visszavonulását nem fedezte, holott a Nagyszeben melletti lapályon nagyon jól lehetett volna alkalmazni.

* * *

Eddig tart Oreusnak a Nagyszeben körüli harcokról szóló leírása. A fejezet többi része minket már kevésbé érdekel. Mindenesetre kívánatos volna ezeknek az ütközeteknek más oldalról való alapos megvilágítása is, hogy tisztán álljon előttünk Bem utolsó erdélyi harcainak képe.

Cséffalvay István.